

Tre böcker av Roland Paulsen – en kritisk läsning

ANDREAS BERGH

är docent i nationalekonomi vid Lunds universitet och Institutet för Näringslivsforskning (IFN). Han forskar bl a om välfärdsstaten, korrup-tion och betydelsen av social tillit.
drbergh@gmail.com

Roland Paulsen har skrivit tre böcker som alla på något sätt berör arbetslivet och dess villkor. Bristen på systematisk kvantitativ empiri är på flera ställen problematisk, och vissa passager i hans texter är retoriska på gränsen till vilseledande. Paulsen har dock ett i grunden riktigt och strikt sett okontroversiellt budskap: I takt med att vi alla blir rikare kommer vi att både vilja och kunna unna oss mer fritid. Det har betydande konsekvenser för samhället, inte minst för välfärdsstatens konstruktion.

Ekonomer och sociologer har stundom svårt att förstå varandra. Ekonomer vill gärna se utfall i samhället som en konsekvens av människors preferenser, medan sociologer använder strukturer i samhället som förklaring till människors beteende. Man behöver inte vara överdrivet öppensinnad för att se att båda synsätten har sina poänger. Ekonomer och sociologer med ett minimum av god vilja kan därför både lära av och berika varandra. I bästa fall blir resultatet ett givande samtal om samhället och dess utveckling.

Efter att ha läst Roland Paulsens tre böcker *Arbetsamhället – hur arbetet överlevde teknologin* (Paulsen 2010), *Empty Labour: Subjectivity and Idleness at Work* (Paulsen 2014) samt *Vi bara lyder – en berättelse om arbetsförmedlingen* (Paulsen 2015) kan jag konstatera att denne sociolog dessvärre inte gör några större ansträngningar att delta i detta samtal. Han är generellt sett obenägen att överväga att samhällsfenomen (såsom tjänstesamhällets framväxt eller människors slösurfande på jobbet) kan förklaras och förstås som en konsekvens av de val människor gör på basis av sina uppfattningar om det goda i livet. I stället är Paulsens fokus på samhällsnivån så dominerande att samhällssystemen i sig tillskrivs aktörsegenskaper: Kapitalismen agerar, arbetslivet har en självbild. Paulsen skyggar inte för rent funktionalistiska förklaringar. Nidbilden av funktionalisten är att hen tror sig kunna förklara nederbörd genom att peka på växternas behov av regnvatten. Paulsen är inte långt därifrån när han förklarar tjänstesektorns framväxt med kapitalismens behov av att sysselsätta övertaliga industriarbetare. Problemet med de funktionalistiska förklaringarna, både i allmänhet och i Paulsens texter, är att de inte ger oss kunskap om vilka mekanismer som utgör grunden för det samhällsfenomen som studeras.

Tendenserna att bortse från efterfrågeförklaringar till samhälleliga utfall, att betrakta system som aktörer och att använda funktionalistiska förklaringar är i mina ögon problematiska, men de skulle (möjligen) kunna ursäktas av att ekonomer och sociologer av Paulsens snitt kommer från

olika vetenskapliga traditioner. Det största problemet i Paulsens produktion är dock av gränsöverskridande natur: Det saknas informativ, systematisk, kvantitativ empiri som är lätt för läsaren att värdera. Tydligast är detta när han beskriver hur människors arbetstid har utvecklats historiskt. Denna artikel inleds med en djupdykning i just frågan om arbetstidens utveckling. Därefter görs ett antal andra nedslag i de tre böckerna.

1. Arbetar vi för mycket?

En central utgångspunkt, både för boken *Arbetsamhället* och för mycket av Paulsens bidrag i samhällsdebatten, är den implicita tesen att vi jobbar för mycket samt det explicita påståendet att vi jobbar mer än vi gjort under större delen av mänsklighetens historia. Paulsen uttrycker det som att arbetet har blivit ett självändamål (s 9) och att den ökade produktivitet som den tekniska utvecklingen fört med sig har ”haft relativt liten inverkan på arbetslöshetstal och arbetstid” (s 10). Tydligast är Paulsen när han efter en summarisk litteraturgenomgång landar i följande slutsats: ”Trots att vår teknologi gjort behovet av mänsklig arbetskraft mindre än någonsin arbetar vi således mer än vad man gjort under större delen av den mänskliga historien” (s 11).

Påståendet väcker flera frågor. Stämmer det att vi arbetar mer än man gjort under större delen av den mänskliga historien? Vilka är ”vi”? Hur definieras och mäts arbete? För att slå fast att vi arbetar för mycket krävs dessutom någon form av resonemang kring hur mycket vi borde arbeta. Vilka kriterier använder sig Paulsen av när han (med anmärkningsvärd säkerhet) påstår att de produktivitetsorsakade arbetstidsförkortningarna har varit små?

I en akademisk framställning torde man dessutom kunna förvänta sig diskussioner kring hur arbetstidens utveckling över tiden kan och bör mätas. Är det veckoarbetstid, årsarbetstid eller arbete under hela livet som är mest relevant? Har dessa utvecklats på samma sätt? Hur skiljer sig trenden åt beroende på om endast lönearbete eller även hemarbete inkluderas? Hur ska man se på utbildning? Stämmer Paulsens påstående att vi arbetar mer än tidigare i historien oavsett vilka metodval som görs? Gäller det Sverige, Europa, västvärlden eller någon annanstans? Paulsens diskussion av samtliga dessa frågor är inte bristfällig, den är helt frånvarande. Läsaren får nöja sig med en dryg halvsidas (s 10–11) litteraturgenomgång där Paulsen refererar till tre källor rörande arbetstidens utveckling. Källorna skiljer sig kraftigt åt rörande metod, mått, tidsperiod och vilket land de avser, men det är inte något Paulsen fördjupar sig i. Det ska däremot jag göra.

Den första referens som ges är Schor (1991), som intressant nog är källa till påståendet att den genomsnittliga arbetstiden ”minskade radikalt” mellan 1850 och 1950. Paulsen berättar inte var eller vad som avses med den genomsnittliga arbetstiden, men en ledtråd ges av att Paulsen därefter framhåller att Schor visat att arbetstiden började öka efter 1950 och att den

”genomsnittliga amerikanen” år 1987 arbetade 305 timmar mer än 1969 (vilket sannolikt avser den genomsnittliga arbetstiden i USA). Isolerat på detta sätt är uppgifterna svåra att få grepp om. Hur stor är ökningen mellan 1969 och 1987 jämfört med den radikala minskningen 1850 till 1950? Vad hände mellan 1950 och 1969, och vad har hänt efter 1987? Om detta säger Paulsen ingenting. I stället går han vidare genom att påstå (utan specifik källa) att det är ”enbart under den tidiga industrialiseringens mest brutala dagar som människan arbetat mer än vad hon gör i dag”. Därefter åberopas Sahlins (1972) som källa till påståendet att det ”bland antropologer råder stor konsensus” kring att människan vid ”historiens gryning” arbetade ”ca 20–35 timmar i veckan” (s 10).

Den tredje (och i detta avsnitt sista) källan är Beder (2001), som Paulsen stödjer sig på för att hävda att antikens romare och greker hade längre semester ”än vad vi har i dag” (s 10) samt färre åttatimmarsdagar som dessutom var präglade av ”lägre arbetsintensitet” (s 10). Empirin kring arbetstidens historiska utveckling avslutas sedan med att Paulsen återvänder till Schor (1991) för att konstatera att jordbrukssamhällets arbetsdagar ”kunde vara långa under skördetid” (s 11) men att feodalsamhällets bönder i huvudsak arbetade 120–150 dagar om året.

Det är alltså efter denna inte helt uttömmande litteraturgenomgång som Paulsen slår fast att teknologin gjort behovet av mänsklig arbetskraft mindre än någonsin samtidigt som vi arbetar mer än under större delen av den mänskliga historien. En läsare med bara en gnutta av kritiskt tänkande kan omöjligen övertygas av detta. Det blir inte bättre när de tre källorna granskas närmare. Det rör sig inte om vare sig primärmaterial eller forskning publicerad i vetenskapliga tidskrifter, utan om kontroversiell och tämligen gammal populärvetenskap i bokform.

Stone Age Economics (Sahlins 1972) är fascinerande läsning. Snarare än att summera en ”stor konsensus” bland antropologer och historiker, skriver Sahlins provokativt för att invända mot just konsensusuppfattningen, som är att människans liv som jägare och samlare innebar både hårt och långt arbete. Det visar sig att Sahlins inte är originalkällan till påståendet om arbetstiden ”vid historiens gryning”. I stället stödjer sig Sahlins på antropologiska studier av ett tjugotal urinvånare i Australien, som i mitten av 1900-talet förmåddes att avstå det moderna livets bekvämligheter för att kunna studeras av antropologer (McCarthy och McArthur 1960). Studierna visade att en grupp bestående av nio vuxna (studerade under 14 dagar), arbetade i snitt strax under fyra timmar om dagen. En annan grupp med åtta vuxna och fem barn arbetade drygt fem timmar om dagen under de sju dagar de studerades.

Det hela verkar inte helt övertygande, men då mina fördomar om populärantropologi från 1970-talet skulle kunna spela mig ett spratt, kollar jag upp vad samtida och vänligt inställda forskare hade att säga om Sahlins bok och frågan om hur länge människan arbetade som jägare och samlare. En recension av Sahlins bok, skriven av Cook (1974), inleds vänligt med utta-

lad sympati för Sahlins marxistiska ansats. Likväl ställer sig Cook frågande till att studier av en handfull urinvånare på 1900-talet säger särskilt mycket om arbetstidens längd för mer än 10 000 år sedan. Om Sahlins bok i allmänhet konstaterar Cook att den förefaller skriven lika mycket för att provocera som för att dokumentera (s 355) samt att inledningen har ”för mycket polemik och för lite förnuftsbasead analys” (s 356, egen övers). Jag delar Cooks bedömning, och jag kan tillägga att båda omdömena passar bra också på Paulsens böcker.

Det är minst sagt udda att som enda källa rörande människans arbetstid i historiens gryning ha omdebatterad populärvetenskap från 1972. Sahlins tes är förvisso inte avfärdad av senare forskning, men den har heller inte bekräftats. Det är helt enkelt svårt att veta hur en arbetsdag såg ut för människor på den tiden de var kringvandrande samlare och jägare. Undersökningen av urinvånare i Australien har också fått betydande metodkritik. Bird-David (1992) påpekar att de nio vuxna urinvånare som arbetade påtagligt korta arbetsdagar inte bara saknade barn att försörja utan också tämligen motvilligt hade övertalats att vara med i ett experiment. Dag fem var de trötta på stenåldersdieten och ville gå till affären för att handla mjöl och ris (s 28).

Även Paulsens nästa källa, *The Overworked American* (Schor 1991), visar sig vara kontroversiell populärvetenskap. Boken fick hård kritik när den recenserades i vetenskapliga tidskrifter (Stafford 1992; Hamermesh 1993; Kniesner 1993). Intressant nog är det just de siffror som Paulsen citerar som har ifrågasatts. Så här skrev Stafford (1992) i sin recension i *Journal of Economic Literature*:

På basis av data från aktuella befolkningsenkäter hävdar Schor att män som ägnar sig åt marknadsbaserat arbete i genomsnitt arbetade 96 timmar mer 1987 jämfört med 1969. Det är en överraskning. Hon hävdar att hon, för att komma fram till denna siffra, har ”korrigerat” data som rör ökad arbetslöshet och undersysselsättning, men hon klargör inte hur denna justering har genomförts. Andra som använder samma data eller data från den årliga enkäten för tillverkningsindustrin finner en mindre nedgång i antalet marknadsbaserade arbetstimmar bland män. (s 1528, egen övers)

Stafford beskriver även fel som Schor gjort rörande kvinnors arbetstid.¹ Det bör framhållas att kritiken rör rent deskriptiv statistik, inte någon subjektiv eller komplex forskningsfråga. Kniesner (1993) för i sin recension ett bekymrat resonemang kring det faktum att Schors bok hyllats i dagspressen samtidigt som den sågats av fackfolk. Även denna observation tål tidens tand.

Den tredje källan, Beder (2000), är en kritik av det kapitalistiska samhällets skapade behov, ojämlikhet och stress. Den har sina poänger, men är föga originell och ett besynnerligt val som källa för arbetstidens utveckling

¹ “Schor verkar inte inse att dagboksdata över tidsanvändning före 1965–66 baseras på stickprov av kvinnor som är icke-representativa” (s 1529, egen övers).

sedan antikens romare och greker. Det visar sig dessutom att Beders källa för påståendet om just antikens romare och greker är Schors bok från 1991, dvs källa 2 ovan. Beder innehåller även samma uppgift om arbetstiden för jägare och samlare som Paulsen anger och referensen är – föga förvånande – Sahlins (1972), dvs källa 1 ovan. På det hela taget är den halvsida Beder ägnar åt en fragmentarisk beskrivning av forskningsläget påfallande lik motsvarande stycken i Paulsens bok. Vad Paulsen tillfört, som att tala om historiens gryning snarare än om jägar- och samlarsamhällen (som Beder gör), gör det inte lättare för läsaren att förstå vad som avses. Inte någonstans hänvisas till primärforskning, och Paulsens sätt att referera gör det onödigt svårt för en nyfiken läsare att ta reda på varifrån uppgifterna härstammar.

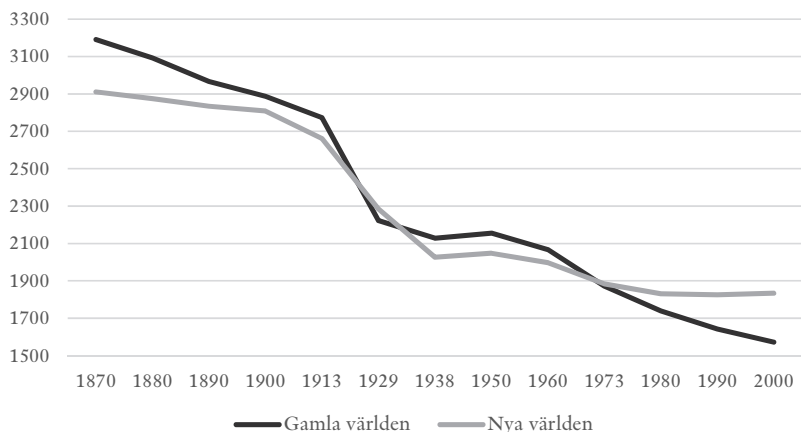
2. Arbetstidens utveckling – vad säger forskningen?

Paulsens val av källor ter sig ännu underligare när de kontrasteras mot den aktuella forskning som finns lätt tillgänglig. Paulsen diskuterar arbetstidens utveckling över tid och har uppenbarligen inte något emot amerikanska data. Ändå har han missat studien ”Hours Worked: Long-Run Trends” (Greenwood och Vandenbroucke 2008), som förutom officiell amerikansk statistik också citerar en doktorsavhandling med titeln *The Shortening of the American Work Week: An Economic and Historical Analysis of Its Context, Causes, and Consequences* (Whaples 1990). Avhandlingens huvudresultat finns dessutom summerade i Whaples (1991). En liknande bild av utvecklingen sedan slutet av 1800-talet ges av Fogel (1999), en känd och välciterad artikel i *American Economic Review*. Budskapet i denna forskning är tydligt: Den genomsnittliga amerikanska arbetsveckan har kortats betydligt sedan 1800-talet, både när det gäller marknadsarbete och hemarbete, och förklaringen är till stor del tekniska framsteg som ökat produktiviteten.²

I forskning som är nyare än dessa källor är inte frågan om arbetstiden har minskat eller ej, utan varför minskningen varit större i vissa länder än i andra. Till exempel visar Aguiar och Hurst (2007) att den amerikanska arbetaren fick i genomsnitt ytterligare 3–5 timmar fritid mellan 1965 och 2003 (samtidigt som lönearbetet minskade för män och ökade för kvinnor). Figur 1 från Huberman och Minns (2007) jämför länder i Europa med USA, Australien och Kanada, och författarna ställer frågan kring varför arbetstiden fallit mer i det de kallar den gamla världen, dvs Europa. Hur kommer det sig att Paulsen missar allt detta?

Det finns även gott om svenska data. Det krävs inte mycket för att resa frågetecken kring budskapet att vi jobbar mer än förr. Den faktiska pensionsåldern föll under större delen av 1900-talet, samtidigt som den förväntade livslängden ökade. Till detta kom allt längre lagstadgad semester och utbyggd föräldradighet. Finanspolitiska rådet (2009) beräknade andelen av livet som läggs på lönearbete till 9 procent för svenskar som föddes 1930

² Se även Boppart och Krusell (2017) för en sammanfattning som visar att arbetsutbud och antal arbetade timmar i ekonomin minskar i takt med att produktiviteten stiger.

Figur 1
Årsarbetstidens
utveckling 1870–
2000

Anm: Gamla världen = snitt för Belgien, Danmark, Frankrike, Italien, Nederländerna, Spanien, Schweiz, Storbritannien, Sverige och Tyskland. Nya världen = snitt för Australien, Kanada och USA. Årsarbetstiden anges i timmar.

Källa: Huberman och Minns (2007).

och att den andelen sedan kontinuerligt minskat för yngre kohorter. En liknande beräkning med liknande resultat gjordes i den statliga utredningen *Längre liv, längre arbetsliv* (SOU 2012:28), som konstaterade att livsarbets-tiden minskar år från år, på grund av senare inträde i arbetslivet fram till 1990-talet, reformer som ger längre ledigheter, tidigare utträde och ökad medellivslängd. När det gäller hemarbete är tidsserierna betydligt kortare, men i SCB:s tidsanvändningsundersökningar framkommer att den tid svenska hushåll lägger på hemarbete har minskat sedan mätningarna började 1990, en förändring som drivs helt av att kvinnor lägger mindre tid på hemarbete (SCB 2012).

Paulsens sätt att beskriva vad vi tror oss veta om arbetstidens utveckling historiskt är således gravt missvisande, vilket gör att han får svårare att trovärdigt driva hem sina poänger.

Hade han gjort sig besväret att redovisa statistik över den svenska arbetstiden hade han kunnat föra intressanta resonemang kring det faktum att den senaste större minskningen av den genomsnittliga arbetstiden i Sverige skedde under 1990-talskrisen – i form av en kraftig ökning av arbetslösheten. Sedan dess har inte mycket hänt med arbetstiden. Det kan också diskuteras om det är rimligt att vår ökade fritid till stor del består av år som pensionär, medan lönearbetet mitt i livet ter sig stressigt för många. I boken *Vi bara lyder* är Paulsen dock bättre på att redovisa hur svensk arbetstid utvecklats, inklusive det faktum att arbetstiden minskat kraftigt sedan mitten på 1800-talet.

Ytterligare ett problem är att Paulsen inte ger läsaren en rättvisande bild av varför arbetslinjen växt fram eller ens exakt vad den innebär. Om arbetslinjen tolkas som att arbetslösa ska aktiveras, sjuka rehabiliteras och bidra

och ersättningar utformas så att det rent ekonomiskt alltid lönar sig att ta ett jobb, då finns det utan tvekan en och annan som försvarar arbetslinjen utifrån en moralisk syn på arbete som något gott för människan, men det finns också en betydande skara som förespråkar denna politik utifrån en pragmatisk omsorg om välfärdsstatens framtid. En välfärdsstat som den svenska förutsätter nämligen en balans mellan hur många som arbetar och hur många som blir försörjda, vilket betyder att alltför svaga arbetsincitament på lång sikt underminerar välfärdsstatens finansiering. Detta elementära konstaterande har ibland tolkats som en kategorisering av människor som närande och tärande, men det är fel: Många utgifter betalar sig i form av ökad produktivitet, och välfärdsstaten omfördelar framför allt över livscykel, inte mellan individer.

Arbetet med att minska marginalskatter och margineffekter i transfereringssystemet har pågått under lång tid i Sverige, och under denna tid har många svenskar blivit rikare. Något som inte uppmärksammats särskilt mycket i denna diskussion är att människor som blir rikare helt naturligt kommer att efterfråga mer fritid. Välfärdsstatens konstruktion utgör ett problem såtillvida att framför allt de som gått i pension har ett egenintresse av en hög sysselsättning bland alla som är i arbetsför ålder. Om dessa minskar sin arbetstid är det nämligen inte bara deras egna konsumtionsmöjligheter som minskar. Det blir också lägre skatteintäkter som ska finansiera äldreomsorg, pensioner och sjukvård för de äldre. Olika generationer har alltså oförenliga – men var för sig både legitima och begripliga – önskemål om arbetstidens utveckling. Förvisso är det ett faktum att om yngre minskar sitt lönearbete kommer de att ha mer tid att på sin fritid ta hand om sin föräldrageneration, men något säger mig att Paulsens alternativ till arbetsamhälle och arbetslinjen inte är ett samhälle där omsorgen om gamla och sjuka i högre grad blir beroende av frivilliginsatser. Eller är det? Det är svårt att veta, ty inget av de problem jag beskrivit i detta stycke diskuteras i någon av de tre böckerna.

3. Tjänstesektorns framväxt, sanna och skapade behov

Kapitel sju i *Arbetsamhället* behandlar tjänstesektorn. Det har av Paulsen getts namnet ”Tjänstearbete” och inleds med en redogörelse för standardsynen på hur ekonomin utvecklas från jordbruksamhället via industrialiseringen till tjänstesamhället. Det blir snabbt klart för läsaren att Paulsen inte har mycket till övers för den gängse synen på tjänstesamhällets framväxt, där folk arbetar som *Brand Supervision Coordinator* snarare än som butiksgare eller kock (i slutet av *Vi bara lyder* framgår dock att Paulsen också är kritisk till kockyrket, som är alltför slitsamt).

Enligt Paulsen fungerar tjänstearbetet ”systembefrämjande i socialt avseende” genom att inte låta friställda skogsbrukare vänja sig vid fri tid utan i stället ta jobb i tjänstesektorn. Här gör han en oväntad utvikning

kring tänkbara invändningar mot en sådan funktionalistisk förklaring till tjänstesektorns utbredning. Han citerar Bengt Furåker (2005) som påpekat att funktionalistiska förklaringar är problematiska då de gör system till aktörer. Det är illustrativt att den uppenbara och fundamentala invändningen att samhällets utveckling måste förklaras i termer av människors agerande, eftersom systemen i sig inte är aktörer, reses genom att hänvisa till ett kapitel av en svensk arbetssociolog i en antologi utgiven på Studentlitteratur 2005. Paulsens svar på Furåkers invändning förbryllar: "Slå på tv:n!" (s 162). På tv syns enligt Paulsen hur "ytterst konkreta och mäktiga aktörer på den politiska arenan 'går systemets ärenden' genom att förespråka status quo" (s 162). Argumentet övertygar inte. Även om Paulsen har rätt om vad som visas på tv, hur får systemet dessa "mäktiga aktörer" att gå dess ärenden?

Förmodligen anar Paulsen att det krävs mer för att övertyga, ty han följer upp med ett exempel på vad han menar: Argumenten för skattereduktioner för hushållsnära tjänster har enligt Paulsen alltid varit att "reducera arbetslösheten och måna om arbetssamhällets fortbestånd". Jag lutar åt att det är tveksamt om någon, någonsin har anfört arbetssamhällets fortbestånd som argument för skattereduktioner för hushållsnära tjänster. Däremot anförs ofta försörjningsmöjligheter för utlandsfödda, ökad jämställdhet och höga skatteklar på anställningar som argument. Sammanfattningsvis kan man inte hävda att Paulsen lyckas avfärda Furåkers (och många andras) kritik mot funktionalistiska förklaringar på ett övertygande sätt.

I det följande kapitlet om immateriellt arbete framgår att en industri som bilindustrin ska anses vara produktiv endast om "personbilen fyller ett sant behov" (s 174). Det är en formulering som öppnar för den intressanta frågan om det faktiskt kan dras en gräns mellan företag som tjänar pengar på att tillfredsställa sanna behov och företag som skapar behov som de sedan gör vinst på att tillfredsställa. Om en gräns faktiskt kan dras vore det intressant att fundera på varför vissa företagare gör mer av det förstnämnda och andra mer av det sistnämnda. Men Paulsen problematiserar inte hur gränsen ska dras mellan sanna och skapade behov och därmed inte heller den ännu mer avgörande frågan om vem som ska avgöra var gränsen går. Han utvecklar inte heller något resonemang kring företagares drivkrafter och hur dessa kan variera, vilket än en gång illustrerar hans ovilja att tänka på samhällsliga utfall som en konsekvens av de val som exempelvis företagare gör. Paulsen verkar inte ens mena att företags vilja att tjäna pengar får dem att skapa nya behov hos konsumenterna för att sedan kunna tillfredsställa dessa behov med varor och tjänster. Enligt Paulsen är det i stället så att "överflödet av varor och tjänster tvingar företag att lägga resurser på att skapa nya behov" (s 185). Det förklaras inte hur detta tvång ser ut, eller hur överflödet uppstår. Det hade behövts, ty om företag strävar efter vinst är det en dålig idé att tillverka varor och tjänster som inte efterfrågas.

4. Tomt arbete

I *Arbetssamhället* finns ett kapitel om ”Tomt arbete”, ett ämne som Paulsen också utvecklat i en egen bok, *Empty Labour*. I *Arbetssamhället* används fenomenet porrsurfande tjänstemän som en effektiv ingång till den tankeväckande frågan: Hur kan välbetalda yrkesmänniskor ägna 75 procent av sin arbetstid (en siffra Paulsen hämtat ur en DN-artikel om porrsurfande på Luftfartsverket) åt icke-arbetsrelaterade aktiviteter och komma undan med det? Enligt Paulsen är detta ”om något, ett tecken på att arbetslivets rationella självbild står på ostadig grund” (s 186). Bortsett från den bisarra formuleringen ”arbetslivets rationella självbild” är tomt arbete utan tvekan ett intressant fenomen. Paulsens empiriska bidrag är att han intervjuat 23 män och 20 kvinnor om deras tomma arbete. Arbetare vid löpande band undveks, sjuksköterskor, journalister och forskare likaså.

Kapitel två i *Empty Labour* är något alldeles extra. I dess inledning framgår att syftet är att kritisera några teoretiska begrepp som förhindrat (!) studier av tomt arbete. Sannolikt betyder det att de teoretiska ansatser som Paulsen diskuterar i kapitel 2 inte är särskilt användbara för att analysera tomt arbete och han vill övertyga läsaren om att så är fallet. Här finns en underhållande kritik av idén om falskt medvetande (alltför lätt att använda avfärdande) samt av Foucaults maktbegrepp (det mest penetrerande maktbegreppet inom samhällsvetenskapen, likväl ”mycket oklart”, s 35). För en oinvigd läsare ser kapitlet mest ut att vara en intensiv *namedropping* av sociologiska teoretiker, vars syfte är att signalera till andra sociologer att skribenten läst sin Gorz och Foucault samt till andra läsare att boken handlar om svåra grejor. Det går med andra ord utmärkt att hoppa över kapitlet helt.

I kapitel 4 av *Empty Labour* inleder Paulsen beskrivningen av sin empiri med att berätta om en florist som är bekymrad för att hon har det för slappt på jobbet. Hon är arg på sin arbetsgivare, som främst säljer möbler och (enligt henne) inte begriper något om affärer. Det finns mycket intressant att lära sig om hur det kan gå till på vanliga arbetsplatser. Det finns kontor som det tycks helt korrekt att beskriva som lekplatser för vuxna. Det finns forskning som visat att tomt arbete förekommer i alla åldrar. Samtidigt tycks andra normer variera med åldern. På en arbetsplats anser äldre lokalvårdare att det ska städas noggrannare än yngre. Ett vanligt fenomen tycks vara att anställda irriterar sig på sina chefer, som de anser vara sexistiska och inkompetenta.

Allt detta är utan tvekan intressant. Paulsen sätter fingret på fenomen som sannolikt säger oss något om samhället. Men vad? Paulsen resonerar sig fram till att det finns olika typer av tomt arbete och skapar en fyrfältsmatris som hjälper oss att skilja på kategorierna stå ut, klara av, slacka och maska. Gott så. Men vad lär vi oss? Vad vill Paulsen säga?

Utöver att lägga tid på att kritisera olika sociologiska teorier för att de inte hjälper oss att förstå fenomenet tomt arbete hade Paulsen möjligen kunnat söka i något annat ämnes verktygslåda i jakt på teorier som faktiskt är användbara. För en nationalekonom ligger det exempelvis nära tillhands

att tolka fenomenet utifrån en principal-agentmodell, där den anställdes ansträngning, begåvning och arbetsuppgifternas komplexitet är svår för principalen att observera. Tolkningen stöds av många exempel, däribland ett som Paulsen återger från Rothlin och Werders (2007) bok *Boreout*, en lek med ordet *burnout*. Här berättar en anställd att hans chefer är usla på kalkylprogrammet Excel och därför inte begriper att arbetsuppgifter som de tror är synnerligen tidskrävande tar nästan ingen tid alls för den som har rätt kompetens. Det råder alltså en form av informationsasymmetri som i många fall gör det svårt för agenten att omvandla ökad produktivitet till högre lön, men lätt att omvandla den till vad man skulle kunna kalla ”fritid på jobbet”.

Ett annat teoretiskt ramverk som torde vara relevant är vad vanlig ekonomisk teori har att säga om effektivitet i verksamheter som drivs under olika grad av konkurrens. När sju personer sparkas från Luftfartsverket för att de ägnat upp till 75 procent av sin arbetstid åt porrsurfande måste hypotesen att organisationsformen statligt monopol har något med saken att göra ägnas ett seriöst resonemang, även om tomt arbete naturligtvis förekommer också inom privat sektor. Vidare finns sannolikt ett inslag av helt vanlig *collective action*-problematik: I mindre organisationer är det nog enklare att identifiera och straffa gratisåkare som uppbär lön utan att jobba särskilt mycket. Fenomenet tomt arbete skulle således kunna diskuteras ur betydligt fler perspektiv än de Paulsen anlägger.

5. Vi bara lyder

Den senaste boken kom 2015 och heter alltså *Vi bara lyder* med undertiteln *En berättelse om Arbetsförmedlingen*. Den är på många sätt den mest läsvärda av de tre böckerna, och den är utan tvekan den minst akademiska. I allt väsentligt är boken en blandning av journalistiskt reportage och debattinlägg. Som sådan är den intressantare än mycket annat inom genren.

Titeln syftar på hur Arbetsförmedlingens anställda hanterar sin situation, men den ska knappast tolkas bokstavligt. I sin doktorsavhandling skrev exempelvis Jennie K Larsson (2015) att handläggarna inte alls ”bara lyder” utan också gör motstånd i syfte att hjälpa klienter för att de känner uppgivenhet över politiker och chefer som inte förstår. På det hela taget är det dock svårt att kritisera boken för att vara vinklad, ty inget i dess utformning antyder att läsaren bör vänta sig något annat än just en vinklad berättelse.

Icke desto mindre är det en betydande nackdel att boken på flera ställen är retorisk på gränsen till snedvridande. När Paulsen ska visa att vi sedan 1970-talet varken minskat arbetstiden eller tagit ut produktivitetstökningarna som löneökningar, gör han en poäng av att reallönerna stod stilla mellan 1976 och 1996 – men nämner inte att skälet till den dåliga reallöneutvecklingen var upprepade devalveringar efter att de nominella löneökningarna blivit betydligt högre än vad produktivitetstökningen medgav.

Perioden efter 1996 har präglats av betydligt bättre reallöneutveckling – men det berättar inte Paulsen, som då i stället glider över till att tala om lönernas andel av BNP. Den här typen av finter lurar säkert en och annan kulturskribent, men snyggt är det inte. En liknande detalj påtalades av statsvetaren Johannes Lindvall (2015) när han skrev om boken i *Sydsvenskan*. Paulsen gör en poäng av att Arbetsförmedlingens budget är 10 miljarder mer än statens utgifter för vård och omsorg. Det är korrekt, men jämförelsen är vilseledande då offentliga utgifter för vård och omsorg nästan helt ligger på kommun- och landstingsnivå, där de är många gånger högre än utgifterna för Arbetsförmedlingen.

Kan man bortse från dessa och liknande irritationsmoment finns en hel del intressant i boken. De långa intervjusamtal Paulsen haft med Angeles Bermudez-Svankvist (fd generaldirektör på Arbetsförmedlingen) och Sven Otto Littorin (fd arbetsmarknadsminister) hör utan tvekan dit. Det gör också flera enskilda observationer, som när Paulsen berättar om arbetslösa Eva, vars ansträngningar att skaffa sig ett jobb höll på att bära frukt när hennes handläggare ställde till det genom att ringa den potentielle arbetsgivaren och informera om att Evas anställning kunde innebära möjlighet till nystartsbidrag. Signalvärdet i den informationen gjorde att det inte blev någon anställning. Ett annat begrundansvärt faktum som Paulsen för fram är att den svenska arbetsmarknadspolitiken skapat en marknad för ”sociala företag” som hängt med i 15 år ”från aktivitetsgarantin och framåt” (s 167). Paulsen är övertygad om att de flesta av dessa företag kommer att överleva även avskaffandet av FAS 3, då dessa projekt tenderar att avskaffas endast för att ersättas av något snarlikt i de flesta dimensioner utom just namnet. Detta är observationer som borde föranleda självkritik på båda sidor av blockgränsen i svensk politik.

6. Avslutning

Böckerna ger tillsammans en nedslående bild av samhället och dess utveckling, men den underbyggs alltså inte av kvantitativ empiri som beskriver hur samhället utvecklats i stora drag. I stället berättas om absurditeter som ofta har ett betydande underhållningsvärde som samtidskritik, men som också ofta saknar tydlig sensmoral. Läsare skulle få större hjälp att förstå sin samtid om Paulsen hade gett mer bakgrund kring Sveriges (eller västvärldens) ekonomisk-politiska historia och om han hade breddat den teoretiska verktygslådan.

Dessutom är det åtminstone för mig slående hur en av de bärande teserna i *Arbetsamhället* – att vi jobbar mer än vi gjort under större delen av mänsklighetens historia – inte är helt enkel att förena med huvudbudskapet i *Empty Labour*, som är att mycket av vad vi gör på våra arbetsplatser numera påminner mer om fritid än om arbete.

Trots all kritik som kan riktas mot Paulsens texter är det värt att understryka att han i grunden har ett fullständigt korrekt och okontroversiellt

budskap som fler borde ta till sig och fundera på: I takt med att vi alla blir rikare kommer vi att vilja unna oss mer fritid. Om detta skapar problem för de samhällssystem vi byggt upp, är det i första hand systemen som bör förändras – inte individerna.

Aguiar, M och E Hurst (2007), "Measuring Trends in Leisure: The Allocation of Time over Five Decades", *Quarterly Journal of Economics*, vol 122, s 969–1006.

Beder, S (2000), *Selling the Work Ethic*, Zed Books, New York.

Beder, S (2001), *Selling the Work Ethic: From Puritan Pulpit to Corporate PR*, Zed Books, New York.

Bird-David, N (1992), "Beyond 'The Original Affluent Society'", *Current Anthropology*, vol 33, s 25–47.

Boppart, T och P Krusell (2017), "Hur mycket vi arbetar – dåtid, nutid och framtid", *Ekonomisk Debatt*, årg 45, nr 1, s 27–34.

Cook, S (1974), "'Structural Substantivism': A Critical Review of Marshall Sahlins' Stone Age Economics", *Comparative Studies in Society and History*, vol 16, s 355–379.

Fogel, R W (1999), "Catching up with the Economy", *American Economic Review*, vol 89, s 1–21.

Finanspolitiska rådet (2009), *Svensk finanspolitik*, Finanspolitiska rådets rapport, Stockholm.

Furåker, B (2005), "Flexibilitet på arbetsmarknaden", i Fjaestad B och L E Wolvén (red), *Arbetsliv och samhällsförändringar*, Studentlitteratur, Lund.

Greenwood, J och G Vandenbroucke (2008), "Hours Worked: Long-run Trends", i Durlauf, S N och L E Blume (red), *The New Palgrave Dictionary of Economics*, Palgrave, London.

Hamermesh, D S (1993), "Review of 'The Overworked American: The Unexpected Decline of Leisure' by Juliet B. Schor", *Industrial and Labor Relations Review*, vol 46, s 419–420.

Huberman, M och C Minns (2007), "The Times They Are Not Changing': Days and Hours of Work in Old and New Worlds, 1870–2000", *Explorations in Economic History*, vol 44, s 538–567.

Kniesner, T J (1993), "Review Essay: The Overworked American?", *Journal of Human Resources*, vol 28, s 681–688.

Larsson, J K (2015), *Integrationen och arbetsmarknad*, Atlas, Stockholm.

Lindvall, J (2015), "En myndighet på glid?", *Sydsvenskan*, 24 mars 2015, www.sydsvenskan.se/2015-03-24/en-myndighet-pa-glid.

McCarthy, F D och M McArthur (1960), "The Food Quest and the Time Factor in Aboriginal Economic Life", i Mountford, C P (red), *Records of the Australian American Scientific Expedition to Arnhem Land, Vol. 2: Anthropology and Nutrition*, Melbourne University Press, Melbourne.

Paulsen, R (2010), *Arbetsamhället – hur arbetet överlevde teknologin*, Gleerups, Malmö.

Paulsen, R (2014), *Empty Labour: Subjectivity and Idleness at Work*, Cambridge University Press, Cambridge.

Paulsen, R (2015), *Vi bara lyder – en berättelse om Arbetsförmedlingen*, Atlas, Stockholm.

Rothlin, P och P R Werder (2007), *Boreout! Overcoming Workplace Demotivation*, Kogan Page, London.

Sahlins, M (1972), *Stone Age Economics*, Aldine de Gruyter, New York.

SCB (2012), "Mäns hushållsarbete ökar – men kvinnorna gör fortfarande mest hemma", *Välfärd* nr 1, www.scb.se/statistik/_publikationer/1e0001_2012k01_ti_06_a05ti1201.pdf.

Schor, J (1991), *The Overworked American: The Unexpected Decline of Leisure*, Basic Books, New York.

SOU 2012:28, *Längre liv, längre arbetsliv*, Stockholm.

Stafford, F P (1992), "Review of 'The Overworked American: The Unexpected Decline of Leisure' by Juliet B. Schor", *Journal of Economic Literature*, vol 30, s 1528–1529.

Whaples, R (1990), *The Shortening of the American Work Week: An Economic and Historical Analysis of Its Context, Causes and Consequences*, doktorsavhandling, University of Pennsylvania, Philadelphia, repository.upenn.edu/dissertations/AAI9026669/.

Whaples, R (1991), "The Shortening of the American Work Week: An Economic and Historical Analysis of Its Context, Causes and Consequences", *Journal of Economic History*, vol 51, s 454–457.

REFERENSER